

СТАНІСЛАВ ОРІХОВСЬКИЙ. УТОПІЧНІ ПОГЛЯДИ НА МОНАРХА

У статті розглянуто погляди С. Оріховського на монарха: яким він має бути, як має правити, доведена їхня утопічність.

Ключові слова: монарх, утопія, держава, гуманіст, мислитель.

В статье рассмотрены взгляды С. Ореховского на монарха: каким он должен быть, как должен править, доказана их утопичность.

Ключевые слова: монарх, утопия, государство, гуманист, мыслитель.

In the article S. Orekhovskiy's views on the monarch as for what kind of person he must be and the way he must rule are considered in the article. Besides their utopianness has been proved.

Key words: a monarch, utopia, a state, a humanist, a thinker.

Постановка проблеми. Сьогодні не викликає жодних сумнівів необхідність вивчати не лише масові рухи та закономірності історичного процесу, але й діяльність конкретних людей, їх світосприйняття, прагнення та ідеали. Розкриття ролі особистості являє собою шлях усвідомлення історичної місії людини, її місця в світі. Окрім того, вчені стверджують, що навіть читання біографій успішних особистостей спонукає людину до активних дій, сприяє покращенню її лідерських якостей.

Аналіз актуальних досліджень. Останнім часом з'явилося чимало праць, присвячених життю та діяльності видатних осіб. У шкільному курсі історії чільне місце належить вивченню видатних особистостей. Проте в підручниках з історії України не знайшлось місця для такої визначної особистості, як Станіслав Оріховський.

Метою статті є дослідження поглядів Станіслава Оріховського на те, яким має бути ідеальний монарх.

Виклад основного матеріалу. Серед видатних постатей, чие ім'я пов'язане не тільки з Україною, а й з європейськими державами, чільне місце займає Станіслав Оріховський–Роксолан (1513 – 1566) – видатний українсько-польський гуманіст, оратор, публіцист, філософ, історик, полеміст.

Роль і значення цієї непересічної людини в історії України ще потрібно осмислити, проте його обдарованість, енергійність, наполегливість відзначали як сучасники, так і подальші дослідники його творчості.

Незважаючи на те, що життя і діяльність С. Оріховського проходили в контексті інтеграційних процесів уніфікації та денационалізації українського населення в Ягеллонській державі, він називав себе етнічним українцем.

Життя і діяльність С. Оріховського були зумовлені як його походженням, особистісними рисами, так і певними соціально-політичними умовами доби. Поєднання польської та української крові мало суттєвий вплив на характер С. Оріховського. Йому були притаманні рішучість, наполегливість, працьовитість, надзвичайна енергійність, безкомпромісність і толерантність.

Зокрема, С. Оріховський одним із перших серед представників європейської політичної думки заперечив божественне походження влади та держави, категорично висловився проти підпорядкування світської влади духовній, обстоював невторчання церкви у державні справи.

Світоглядні позиції С. Оріховського були сформовані на українському національному ґрунті, але в контексті польсько-української держави. Саме тому він, який навчався в

чотирьох університетах Європи, називав себе етнічним українцем, а за політичними вподобаннями – поляком. Розглядаючи його світоглядні позиції, не можна не наголосити на їх утопічності. Сам спосіб мислення був утопічним через спроби реформувати той політичний уклад, який існував у країні, де жив мислитель, намагаючись його поліпшити та удосконалити, тобто наблизити до ідеального. Перш за все, це система розмислів про монарха. Найвизначнішим твором цього типу є "Напучення королеві польському Сигізмунду – Августу", створене Станіславом Оріховським в 1543 – 1548 роках – яскравий зразок ренесансного утопічного мислення. Автор не даремно називав себе Роксоланом – він заявляв, що вітчизна його – Русь, тобто Україна, "сувора й неосвічена, яка завжди шанувала Марса, а Мінерву щойно тільки шанувати почала. Адже Русь раніше не дуже відрізнялась родом і звичаями від скіфів, з якими межує. Проте, спілкуючись з греками, прийняла від них символіку й віру, покинула свою скіфську неосвіченість і дикість і тепер лагідна, спокійна і врожайна виявляє великий потяг до літератури латинської й грецької"[1, с.153]. Русь вважає він провінцією Польщі в державному підпорядкуванні. Подібне мислитель зазначає і в листі до Яна-Франциска Коммендоні від 10 грудня 1564 року: "Вітчизна моя, Русь, простягається над рікою Тиром, яку жителі надбережних околиць називають Дністром, - біля підніжжя Карпатських гір, пасмо яких відокремлює від Угорщини. Народ той, ведучи збройну боротьбу проти своїх сусідів, волохів і татарів, не займався ніколи наукою і філософією, зупинившись на освіті середньої міри, частково слов'янській, частково латинській, на такому ступені, який був необхідний для ведення служби Божої і до вироблення законів" [1, с.155]. Отже, С. Оріховський відчуває себе філософом саме цього народу, і це треба мати на увазі, розглядаючи його утопії.

Твір написано після великого вторгнення татар в Україну (автор поетично називає їх скіфами). Поради королеві мислитель подає тому, що Україна, перебуваючи в складі Речі Посполитої, перед татарами безборонна. Він хоче допомогти утвердитися при владі королеві, а з його допомогою й батьківщині. Себе автор називає "зразковим підданим". "Якби ти захотів Русь від рабства звільнити, - пише він – і спільну твоєї державі свободу зберегти, мусив би показати вже від дитинства, що ти за король" [1, с.114]. Автор радить монархові: залишити тихий і безпечний Краків і перебраться на Русь, де панує постійна небезпека від татарів. Виходячи з гуманістично-патріотичних засад, він і створив свої "філософські настанови", бо королеві "не вистачає часу на дослідження того, що в глибинах самої філософії міститься" [1, с.115].

"Напучення королеві польському Сигізмунду-Августу" складається з двох книжок, де перша книжка ділиться на дві частини. Перша частина зветься "Про короля". В ній мислитель ставить вимоги до монарха, створюючи його ідеальний образ. Його ідеальний король має бути мудрим, у своїй діяльності має прагнути до правди та справедливості, стримувати бажання, шанувати Бога, любити рідних, гуртувати довкола себе громадян, в час війни та миру міцно захищати кордони. Письменник переконує адресата, що правителі, позбавлені добрих настанов, стають тиранами, що, вони, тирани завжди нещасливо закінчують своє життя, що король – це посередник між суспільством і законом. Тому він як монарх має знати, що правити мусить не людина, а закон, який є даром Божим, за порушення якого Бог мстить убивством, чварами, вигнанням, воронуванням, руйнуванням, рабством, веде державу до ганебних законів. Коли король підкорить себе закону, то його королівство стане щасливим. Сама людина керувати державою не може, а має мати вірних помічників, порадників. Варто зазначити, що ці думки актуальні і сьогодні.

У другій частині книжки першої автор обґрунтовує вчення про сенат, і тут думки С. Оріховського надзвичайно суголосні нашому часові. Згідно них, тиран не має сенату або якщо має, то сенат той нікчемний гурт людей, бо тиран пильнує, щоб видатні люди в такій державі не зростали ні в благородстві, ні в науці, ні в доброчесності, виганяє з неї відважних, шляхетних, розумних вчених чи багатих мужів. А в Речі Посполитій король повинен обирати у спільники найкращих і найвидатніших, талановитих, сенат добирати так, щоб король був

королем, батьком, а не тираном. До державної служби не можна допускати людей нікчемних і заплямованих.

Із вище зазначеного бачимо, що автор виразно й постійно протиставляє конституційну, гуманну монархію тиранічній, і це стане згодом традиційним при осмисленні ролі правителя українськими філософами, ідеологами. Автор бачить Україну не як окреме державне тіло в певному зв'язку з Польщею, а як провінцію цієї держави, але вважає, що центр цієї держави має переміститися в Україну, отже, державно її піднести, оскільки вона відіграє ключову роль у безпеці Польщі, Європи.

У книжці другій свого трактату мислитель подає пункти напучення королеві від підданого. По суті, ними С. Оріховський подає схему ідеальних держав та правителів. Тут містяться декілька порад королеві, котрі безпосередньо стосуються України. Так, мисленик радить йому переїхати на проживання у найбільш небезпечну частину держави – Україну, щоб не лише захистити слабке місце в ній, але й збудувати там фортеці, як опору свободи, прогнати звідти татар і турків. Міста України бачаться С. Оріховському пристанищем священиків та купців. За королем сюди підуть хоробрі мужі, а не ганебні блазні, тому монарх має не цуратися свого підданого народу, не втікати від нього, а уникати неслави, жити в Русі (Україні). Якщо він прагне справедливості й слави, то має нагоду досягнути їх. Тоді вороги почують про славу короля, як у воєнній справі досвідченого, припинять напади і самого імені його боятимуться. Варто відчути сенс суворой слави і йти до неї шляхом мудрості, справедливості, могутності та стійкості, а не шукати слави між людьми.

С. Оріховський пише мудре повчання просвіченому монархові як "зразковий підданий" - це повчання вчителя учневі, не звинувачуючи його і не засуджуючи, а лише викладаючи власні думки як програмові для монарха. Своє послання С. Оріховський писав чужоземному правителю України, вболіваючи за її долю як справжній син, як теоретик Гуманізму й відродження національної держави.

У подальшому українські мислителі у своїх поглядах на ідеального правителя багато чого повторюватимуть з думок С. Оріховського, починаючи від Йосипа Верещинського, Себастьяна Кленовича, Івана Домбровського.

Утопічне державотворче мислення виникло в С. Оріховського не через схильність до порожнього фантазування чи бажання творити казку дійсності; воно стало результатом принципового бажання поліпшити життя та світ, через що іноді елементи утопій з часом ставали реальними чинниками життя. Коли б людство втратило здатність мріяти, воно перестало б розвиватися.

Список використаних джерел

1. Напучення королеві польському Сигизмунду-Августу.// Українська література XIV – XVI ст. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 88-166.
2. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України. Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі. – Х.: ВД "Школа", 2007. – 592с.
3. Шевчук В. Козацька держава. – К.: Абрис, 1995. – 392 с.

Стаття надійшла до редакції 26 листопада 2012 року